

Xabier Lizardi

UMEZURTZ OLERKIAK

Fitxategi hau “liburu-e” bildumako alea da,
liburu elektronikoen irakurgailurako prestatua.

Liburu gehiago eskuratzeko:

<http://armiarma.com/liburu-e>

Bertsio elektroniko honen jatorria:

<http://www.jazzfree.com/jazz9/arrain/>

<http://klasikoak.armiarma.com>

Egileari buruzko informazioa:

<http://zubitegia.armiarma.com/?i=223>

MAITEAREN APURÑOAK

MAITEA

Poema-aria

I

Gaua (osaba) - Gazte'ren esnatzea - Liorko - Amona - Muno-txiki'n - Mollan (N'ren txalupa) - Getari'ra yoatea - Gora-dei.

II

Onuzki'ren billa - Sta. Barbara: Ondaurtz-abestia - Izkain'eruntz: Gazte ta Onuzki - Pelota partidua - Ondaurtiera itxasoz: ereserkia.

III

Busti-aldiak mollan - Onuzki ta Gazte igarian - Paulino larrugorrian - Neskatzak gutaz errukitu - Osabak auzia: zearo aienatu ta nik iges - Gazte Maitea'ri aurkeztu: «iguzki iguzki maite»...

IV

Gazte ta Maitea elizan - Liorko'k V.ez maite - Odolki'ren igiungarrikeriak (?) - Maitea'ri agur: malkoak - Itxasoan lagunak: Onuzki erotu - Ama Birjiña.

V

Irizar - Abertzaletasuna - Ondaurtz ikustera mendiz: lurrari atxiki yausiko ez banintzan - Euskera: dei - Ama: Mta. ta Liorko'ren artako azpikeriak - Ondaurtz'eko Ama Birjiñari otoi - Konpondu - Ezkondu goizean goiz, pake santuan.

VI

Gazte'k M. mindu iñoiz, Odolki ta Mta.'k ixuri-eden bide - Maitea gaixotu - Yaioberria il - (Ames: Maitea il - Gauilla - Illargi - Illeta bazkari - Praille).

VII

Ori amesa zan - Maitea osatu egin zan - Aur geia-go izan zituzten - Etxebarneko biziera: mendira, olerki egitera; bakarrik - Gero maian etxekoen lagunarte atsegiña - Neguko gaua: zirriborroak - Maitea'ri irakurri - Lau aurtxoena - Bizitza-bidea ez da zearo garratz, - ez du beti eguzki, besteetan bezela (delak yartzen

baitira bitarte. Ondaurtz, antziñako andregai artu-ez baten antzeko zait orain. Irizar'ekin egin ditut pakeak, an sortu baitira nere aur ta olerkiak. Gaztetako oroi-pen zarrok berritzen ditudan artean onaa gizon eldu. Neguak elurrez zurituko gaitu, baiño nere naia, aur ok beti olaxe txiki irautea litzake.

LEENENGO YALKIA: OPORRALDI ASIKIÑAK

Ama Gau Beltxeran

Mertxika guria
yaterakoan,
ez duk leenen-ozka
bezelakorik:
ark gozo-sabela
leerrarazten dik;
ark bustitzen agoa,
gaiñezkakoan.
Berdin duk oporra:
leenean, onen;

agortzenago ta
mikatzagotzen.

Gazte dugu gaurko
mertxika-yabe.
Bil ezak eskuan,
egiok usai;
ozka ta milixka,
dukeiño garai:
gaur asegin, badukek
biar oiñaze...

Ama Gau beltxeran
geroz ernari,
ekartzen al-ditun
anitz aur argi!

Sapailloan zuti
-gaurko gaugiro!-
Gogo-soiñetan duk
atsegin guri!
Kezkok yaregiña,
gaur Ondaurtz-aldi
duk asia; gaur buka
Irizar-aro.

Yoan duk Negu beltz
ikastaro zail;
dei'zagun nagusi,
Uda yaun orail!

* * *

Ozkarbi zen gaua,
bitxiz yoria:
zillarpil larria
ta diru xeea.
Ots-ixillek, laztan
batak bestea;
illunak, emaztegai
aukera argia;
gau-oialak, zuta
beltzez, zearra
dirdariz: Yaungoikoak
eio-bearra.

Apoen txirulak
yoka diardu,
maitemin apalak
eragiña antzo.

Lur-axalez gora
yauzten da mintzo;
ikusgarri da biur,
mamia ar baitu:
otsa maiztu-ala,
gezi urdiñek
ziztatua dakus
illuna Gaztek.

Gaupean etziña,
baratza, beean;
aurrean, urruntsu,
mendi-izkutua,
illargiak ozta
gain-argitua;
etxerik, begi-erne,
zenbait, tartean;
baratzaren mugan
torre bat, serail,
oro beltz, zillarrez
ertzak zurikail.

Gibeletik zer den,
belarrieri

galdetu. Itsaso-otsak
ezaugarri du,
beti-bat, ordea
sarri-berritu.
Iduriz dakusagun
ez dena ageri:
ondardi luzean ugiñek ari:
gau-oiala astin,
ta dirdaiaraziz.

* * *

Gazte'ren oporra
zearoko opor;
iru illabeteko
zer ta nora-nai!
Aize baduk yare,
baduk ere elai:
eguzki-azpian ez
Gazte-beste, iñor;
naiz osaba Garto'k
lan-lagun ustez
udakide deitu,
urtero oi-zunez.

Legegizon baitzen
bera; ta Gazte
artarako ari...

Oker larria,
bion gaia izanik
olerkaria!
Gazte'ren gurasoek
poza artzen dute,
yakinik oporra
dukela yantzi
buruan xeeatuz
zenbat-nai auzi.

Etzion Gazte'ri
galbide orrek
beldurrik ematen,
bai-baitzekian
zerk, udan, osaba
zeramakian:
legegoaz besteko
zenbait yolasek:
txirripio-eizak,

txibi-arraintzak,
yaun karramarroen
atxitze gaitzak...

* * *

Txirripio-eiza...
Mendilauetan
ondar-munoz muno
makurka, geldi,
eskuan su-izkillu,
lepoa izerdi:
danba, alako batean,
danbaaa... birritan;
keepean iguzki;
ta ura soiltzean,
an doaz txoriok
onik, aidean!...

Txalupa geldian
txibi-arraintza:
urpean, deigarri,
bitxizko korain...
Ez al duk atxitu

afaltzeko lain,
ta, ai, ura goralarri
ta barne dantza!...
Baiña, itsaso bada
zearo bare,
osatzen al diat
bazkaria ere.

Karramarroena...
Au ere ez bigun!
Ondarrean auspez,
luze-luze sar
arkaizpe doi-doian
beso ta atzapar.
An zegok karramarro;
atzi dezagun;
ez agiñez aurrez,
sabeletik bai,
beatzik ondatu
ez badugu nai.

Orrelatsu Gazte'k,
aboan irri,
du leena berritzen

egunik-egun.
Noizik-bein, osaba
baduke lagun
aurtengoan; ez, baiña,
len bezain sarri.
Surpean illauna
dan-ezkeroztik,
gizonak burua
yare bear dik!

* * *

Mendian, oillarrek
elkarri «gabon».
Loak ar-baratzan
badoa, geldi,
yaun katu eldekoi,
ozta nabari.
Gazte'k galde (artean
goxo baitzegon):
-Oera beartu
nai, dagoneko?

Itzez ez, egitez

erantzupena:
bizpairu etxeek
betazala «klixka»
eratxi ditek
Asistar-yoaleak,
gaberdi-leena:
anka aidean dula
katua geldituz:
tan... tan... ots ozenak:
gero... ixil aundi.

Etsi zun mutillak...
Barnera doa.
Ez pizten argirik...
(Eltxoen lotsa).
Susmo dut ote den
usu billosa,
ta usuago dukela
nagusi loa.
Or leio zabala...
Sar bedi lapur:
osturen ez dio
zorion-apur!

Ama Gau beltxeran,
geroz ernari:
etorkizun-aurrak,
illun ala argi?...

Gazte'ren esnatzea

Zoridunen etxeak
Iguzkik bai-baitakizki,
Gazte'ren leioz barne
besoa sartuki,
begiak uki...
Gordeka, ala datortzu
adiskide yostalari.

Etxetik urbillean,
bizpairu akazi luze
zeuden. Bertan, txoriek,
goizero, batzarre.
Naiz yai naiz aste,
auzoko belarriak

alperrean ez daudeke.

Batak begiak uki,
bestetzuek entzukia,
esnarazpide oro
du Gazte'k ukia.

Ez da yaikia.
Ametsik gozoena,
erdi-lotan yardukia.

Begiek, urre gar-uts;
entzumenak, ezti gorri;
amesmenak sor dizu
zelai zoragarri.
Or duzu yarri
mutilla: babesgai du
sagarrondo lore berri.

Baiñan, izana itxaro
ametsik ez bezelako!
Nagiak bota ditu;
esna duzu oro.
Zuti da aguro.

Goien, parrez igesi
ziyoan Iguzki zoro.

Goizaldeak irira
oi-duan ots gozo ñabar
aizeñoak Gazte'ren
belarrira dakar:
izketa-marmar,
zaunka ta asto-arrantza,
sardin-saltzaille deadar...

Esne-marmitek, *tinka*;
basagurdia, *kirri-ka*!
leio batetik, parre;
kaletik, zirika;
ordu-erdika,
yoaleak, laburki,
Yaunaren opa aldarrika...

Kalerik ez ageri,
baratza dago tarteka;
beso gjarrez, yotzen
al duzu, arrikay
Gazte'z aurreka

arako torre zarra,
zuti, baratza non buka.

Ugarte deritzanez
itxas-erdiko legorra,
etxarte zeritzaken
ikusgai-alorra. Lur emankorra;
baratza-sail itxia;
pake-barruti yatorra.

Gizalur-ezaugarri,
Kea dugun mutil alai!
Etxetik-etxe dabil,
gain gorriez garai.
Beti goranai,
Kide goitar bearrez
duzu biurtzen ortzigai.

Liorko

Bat-batean, txistu-
ots ezaguna,
naiz igaz urrenik

Gazte'k entzuna.

-Kaixo, laguna!

Bizkor, beraz?... -Yaufiii

au duk eguna!

Liorko zun Gazte'k

izketakide,

karraxi gaziak

adiraz-bide:

eskuz biltzeke,

mintzoak urruna

nekez dabilke.

An ageri duzu

leiardi baten,

okotz-masailletan

belar-ebaten...

(Aparra yaten,

obeto dirudit

ari ote den...)

Adiñak berekin

dakar legea:

bizarra labur, ta

gizon-ustea

luze-luzea

Muño oiek ebaten

baduk nekea.

Gazte'ren kolkoko

adiskidea.

Elkar-gabe dute

negu: udatea,

elkar-arte.

maiz gogora dute

batak bestea.

Eguntsu beretan

ikastaldiak

buka-ta, ditugu

Ondaurtz atziak.

Yaioterriak

asetzen dizkie

biotz-begiak.

Izketa luzerik,

nabarmenean,

euskaldunak ez du

oi, maizenean.

Oiek, maiean

elkarri begira:

bizpairu, urtean.

Argatik, arira

usu yo dute,

alkarri galdetu

«non» ta «noiz arte»

-Berealaxe!

-Muno-Txiki´n nai duk?

-Nai? Nik ala ustel

Bekaitzez Iguzkik

begira die:

-Zuen yolas-lagun

pozik nentorke...

Pozik, alare,

zeregin estu au

ez banu lege!...

Amona

-Iguzki, Iguzki maite,
lillura zoragarria,
gaurko goizalde diat,
barteko gauaz naaste,
oporraldi leenenkia!
Argi zak, gaur bezala,
argi zak nire bizia;
barne-egarri bat diat,
argi zadak iturria.

* * *

Otoi au egin arte
gezur-yainko goriari,
norbait dizu sumatu,
xee ta bixkorrik, beean,
urrats usuz ibiltari.
Amona du. Gaixoak
eskuan dakar yanari,
artirin-orea ta
artale gaiñez-lxuri.

Andre agurgarriak
amets etxekoia du min:
azak eta tipulak,
udare, marrubiak,
arrautz-oillo ta urde... «zikin».

Yatorriz izan arren
kaletar andre-pinpirin,
eusko larre-zumoa
zaiñetan dizu berekin.

Mezetatik etorri-
berri. Yantzi beltz txukuna
soinean: manteliña
doi ken... Ala baitzien
oilloeri maitasuna!
Billoba zaarrenaren
leiora begirakuna
yasoaz, itz ezteiez
onetsi zion eguna.

Baiña, mutil, atorra
duk, utsik, gerri-gaiñetik?
Goizaldeko oxkirria
xital dala! Bear duk

beldurra, neurritz bederik.
Ta, gosaltzeke?... Yanak
osasuna gordetzen dik,
motel! Ator: etzegok
gosearekin yolasik.

Gazte'k -egi dasagun-
ez du birimiña beldur;
urdail-zorroa ere,
gosariak uts-arren,
artean etzaio ximur.
Ezpal berezkoz baiña,
mutilla dugu naiko zuur:
iñork laztandu nai-ta,
ez akiok egin uzkur.

Murgildu duzu uretan,
gabe baitzegon, artean.
Amonak orea-ta
bakar gorrian laga,
ta atzera dator bidean.
Oilloak tinko, baiña
billoba are, biotzean:
aien goseak, itxoin;

onenak etzezakean.

Badator beera Gazte,
goiko sukalderi muzin.
Ezpaiñak ximurtuki
amona dabil: ez duk
aren ondoan atsegin!
-Neskame bargazta, non?
Ta alabak, non?... Oro berdin!
Erdi-itzalia sua,
ezin esneak irakin!

An dabiltzu gaixoa
zerbaiten billa su ta gar,
sutatik ezin baitu
esnerik katillura
atzapar uts gorriez ar!
Apalak irauli ta
zoko guzietan aztar:
eskuan burruntzali...
ta aren eske... zora bear!

Muno-Txiki

Non-elkarra, ta noiza, are,
tiñel daduzkate:

Muno-Txiki'n bil ditugu
Liorko ta Gazte;
ondarraz aurre,
yardun gozoari bekiote.

Ikus-berrikoak labur,
bizkarrekoz naste;
bai-baita an zerk begimindu
naiz bata naiz beste...
Ixil da Gazte;
laguna, ixil; ixil-ederreste!...

Ederberak xerbeldurik,
ardoa bailuten,
luze-itotako Ondaurtz-miñak
eztanda zegien...
Nork-bere barnen
nabaria, mintzoz dute yazten.

Itsasoa zabal dager

lerro zuriz ertza;
zenbait bustizale goiztar
gogara dabilta.
Gazte da mintza,
aboa ainbat zabaliz biotza.

-Gogoazten zaidak emen
yan-asez azia:
begi-zuloek ar-ala
naro duk argia:
au dik ogia
idurimenak; au, edaria!

Begi-baxterretik irri
lagunak dagio;
osatzaillegaia izaki,
saillai dakio
yakin-yario;
olertiaz axolik ez dio.

-Gezak eiozko bisutsa
emen duk berezi;
beste iñon ez ainbatean
odol-bixigarri!

Ttanta bat, gazi,
azal-txulo banatan dik yarri.

Elkarren leian dituzu
korapillatuak,
nor baiño nor piztenago
ametsaren suak;
aien aipuak
mordoka darite elkar-lotuak.

Gora-Dei

Orra, uste gabe, yaunak,
ipui bat asia:
antzea bezain, naski,
gaia dut urria...

Mutilletako poza
ta axolakabea;
amets ezta dela
leenen-maitatzea.

Nola baitan astuntzen

gerora bizia;
ta zein dugun bearra
noiznai goi-argia.

Edozein lan asteko,
Yaunari biotza,
areago, txit bainaiz
artarako motza.

Yaungoiko on,
euskaldunon betiko yabea,
indazu nere ipuia
taiuz yalkitzea.

Ez bezakida abotik
itz gaiztorik eror;
ez bedi nere esanik
iñorentzat galkor.

Ta zuk, euskera eder,
mintzo zaar yoria,
barkako aal didazu
nire ausardia...

Oroitzapen maiteenen
ontzia, zere urrez
landu nai baitut... Landu,
nire esku baldarrez!

BIGARREN YALKIA

Onki'ren billa

Onki'ren zoria
bestelako zan.
Uztail naiz Azaro,
ark beti du lan.
Sartu gaitean,
oin laburrez,
aren altaren olan.

Matazak arildu,
txirrikak bete...
Moxorkak aiñezka
ernal bezate.

Ai zenbat neke,
alperrok atorra
yazteren truke.

An dabil aiñezka
ezker-eskubi.
Zuta ta zearra
lotuz elkarri,
eunduko sarri
eundegi-ardatzak
bil duan ari.

Olaren buruzko
eragillea
bazter-gelan dago.
Aren nekea!
Esku betea
kaskoan: sudurra
leuntzen, bestea.

* * *

Aurreko leioko
goi-bazterrean,

armiarma ari da
egiñalean.
Noizik beiñean,
ari so-dagio
argi eskean,
ura balta eule
zar-zarrenik an.

Ondartz-abestia

Ondartz! Began dut agiri,
neskatx polit bat iduri...
neskatx polit bat iduri...
Erdi-etziñik txairo baitago,
begi zabaletan argi,
ezpain gorrietan irri.

Ondartz! Itsasoa ataurre,
ondardia atari-lege...
ondardia atari-lege...
Damasko-oialki urdin yoriak
ertzeko litsean urre.

Ondaurtz! Erdi-arrantzale.

Erdi-nekazari ere...

Erdi-nekazari ere...

Ta alaz guziaz ere kaletar,

kaletar apaindu-zale:

baserri, itsaso ta kale.

Busti, Ondaurtz, oin eta zango.

Kulixkak ez gogarago...

Kulixkak ez gogarago...

Lirain-askiak agiri ditun,

Ondar gorri ezea antzo,

gari elduaren margo.

Argatikan azala dun

erreez batera legun...

erreez batera legun...

Euskal-irukoitz ziñen yatorra!

Kaletar, lugin, arrandun...

LAUGARREN YALKIA

Maitale Berriak

Eguzkiak orailen adatsa dunean,
ikus bide-dituzu, eguras-bidean,
inguma bi xurizta, lur apaindu-gaiñez
lorenz-loreko ibilli gozoak egiñez.

Ezin oar txoroak zerk elkarrengana
darakartzien. Baiña, nerez dakidana:
zorion uts geroak letsiken unerik
aien aldi laburrak eztizu besterik.

Nork lesaieke poza laister dutenik il?
Oĩñaze-eriotzak nork ain ditutela urbil?

* * *

Alatsu baizebiltzen Maitea ta Gazte,
etzioten elkarri aitor «ene maite»
ta, alaz guziaz ere, maitezko mintzoak
betidanik zerizten biñoen aboak.

* * *

Beiñola, bazkalondo sargori zelarik,
urre egoki baitziren Asistarra'netik:
-Maitea, Yainko onari otoi bagengio
eskariak elkartuz... -Gazte'k galde dio.

(Biotzak ala agintzen baitzion, elkarren
arteko lokarriak zaillago zitezen).

Pozik -erantzun zion Maitea'k- Goazen.
Ta, masaillak gorrituz (zerek al-zekien!):
-Baiñan eska-bearrik zer dugu, biona?
Ta mutillak, zalantzez: -Elkar-zoriona...

«Elkar-zorion» ori etzan soindun ume,
lur kiskali lurruna bezain mamitzeke.
Zorionago zer nai anartea baiño?
iraun aal-balezaie biziak arteiño!

Maitetasuna dator azi iAutu batez,
guziok baitaukagu barnean yaiotzez:
ez edozein eguzkik ernerazgarria,

autuaren begiek bear dute ukia;
ta oartzen ez gera danik ernetua
arik eta biotz dan arte lorenua.

* * *

Ur onetsia Gazte'k eskeiñi: Maitea'k
beatz zurigorriak dardarez beteak
Mutillaren begiak noiz itsatsi zaizka
ordun ainbat sakonki, ordun bezain tinka!

Maitari biak, beren urratsak neurturik,
sartu ta yarri dira belaunbikoturik.

Yainkoaren etxea erdi-illunik dago,
aur-loa bera baiño pakez beteago.
Ateko sargoriak sarbiderik ez du:
oxkiro biguin batek batzarre dagizu.

* * *

Yauna'enean dagoan ixiltasuna,
otoitzai ego meeak ematen dizkana!...
Ixiltasun bizia, biotz-taupa duna;

ez alegia illerrian egoten dana.

Gazte otoi luzeetan asi baiño leen,
xerbelduxe baitzegon maite-ardoarren,
iraulka zebiltzian bazter orotara
begi yakinbearrak, oroien gogara.

Etxeko sutondotik alde ibilli-ondo,
oroigarriz betea dakusazu oro:
Gabon-afariarena bezain gozoa
leenaren lurruna zaizu gogoan eda.

Atoz baratz-leiora ta ikus goi-zokoak...
Iñara-kabion erakarki gozoak!
Leenkari miñagorik ezpaitu geroak:
Iñara-kabi zaarrok, urtero beteak,
iñoiz udaberrien lekuko maiteak.